

Prof. dr hab. Elżbieta Hurnik
Instytut Literaturoznawstwa
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
im. Jana Długosza w Częstochowie

Recenzja rozprawy doktorskiej

Sylwia Stolarczyk, *Poetka-Szamanka. Osobowość twórcza Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej*. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. Jana Zielińskiego. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Warszawa 2022, 174 s.

Maria Pawlikowska-Jasnorzewska należy do tych poetek, których twórczość nie tylko cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem czytelników, ale stanowi także nieustannie przedmiot uwagi badaczy, w tym przedstawicieli młodego pokolenia. Powstają prace naukowe poddające wiersze analizie w oparciu o nowe ujęcia metodologiczne i wyznaczające kolejne kierunki interpretacji; poszerza się jednocześnie perspektywa, w jakiej można postrzegać zarówno spuściznę autorki *Niebieskich migdałów*, jak i znaczące dla niej konteksty kulturowe.

W przedłożonej do oceny pracy Autorka przedstawia własną propozycję lektury utworów Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej, dla której ważnym układem odniesienia jest wyobraźnia zbiorowa. Podejmując się analizy i interpretacji tej poezji, deklaruje posłużenie się kategorią osobowości twórczej i podkreśla leżące u podłoża badań „rozgraniczenie między osobowością pisarza w sensie psychologicznym, a osobowością artystyczną czerpiącą przede wszystkim ze źródła nieświadomości oraz kreacją podmiotu lirycznego będącego syntezą obydwu tych osobowości” (s. 3). Opiera się tu o ustalenia zawarte w pracach Jana Józefa Lipskiego dotyczące osobowości twórczej oraz publikacje Carla Gustava Junga prezentujące psychoanalityczną koncepcję interpretacji literatury. Komentując dotychczasowe opracowania poruszające kwestie tożsamości w twórczości poetki, Doktorantka określa własne zadania badawcze, przedstawia możliwości, jakie otwiera odwołanie się do psychologii głębi i zagadnień dotyczących ludzkiej egzystencji. Te wstępne uwagi i założenia, jak również podstawowy materiał badawczy prezentuje zwięźle *Wprowadzenie*. Przedstawiając porządek

wyvodu, Autorka skupia się głównie na zawartości pierwszego i drugiego rozdziału, brakuje natomiast szerszego komentarza, który określałby problematykę poszczególnych ogniw trzeciego, najobszerniejszego rozdziału. Metodologiczne podstawy i kierunki interpretacji przedstawiane są w obrębie poszczególnych fragmentów rozprawy.

Struktura pracy oddaje zamysł badawczy, jakim jest dążenie do scharakteryzowania osobowości poetki, próba rekonstrukcji jej osobowości twórczej, prześledzenie znaczących archetypów i symboli w twórcywie lirycznym. Tytuł rozdziału pierwszego – *Czarnoksiężniczka z Krakowa* – przywołuje krąg wyobrażeń, w obrębie którego lokowali osobowość i pasje poetki jej przyjaciele i znajomi – Julian Tuwim, Jan Lechoń, Zygmunt Nowakowski, Zygmunt Leśnodorski, Aleksander Janta-Pończyński i inni. Autorka komentuje tu głównie wypowiedzi zaczerpnięte z biograficznych książek siostry poetki, Magdaleny Samozwaniec: *Maria i Magdalena* oraz *Zalotnica niebieska*, konfrontując je ze źródłami naukowymi dotyczącymi magicznych funkcji języka, wierzeń i praktyk magicznych. Książki Samozwaniec traktowane są w rozprawie jako w pełni wiarygodne źródło biograficzne, co może budzić pewne zastrzeżenia; mamy tu wszak do czynienia z opowieściami zbeletryzowanymi, ukazującymi losy Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej w powiązaniu z życiem rodziny Kossaków, z jakiej siostry się wywodziły. Obie książki stanowią niewątpliwie ważne źródło, pod wieloma względami niezastąpione; zawierają bogactwo szczegółów biograficznych, przedstawiają tło społeczne i obyczajowe, środowiska artystyczne, klimat rodzinnego domu Kossaków oraz epoki, w jakiej kształtowały się artystycznie i tworzyły obie Kossakówny. Jednakże można w nich znaleźć nieścisłości i ubarwienia, które w pracy naukowej wymagałyby opatrzenia zastrzeżeniami bądź zweryfikowania w oparciu o inne źródła. Dotyczy to między innymi przywołanej w rozprawie (s. 13-14) opinii o rodzinie Pawlikowskich i życiu poetki w domu na Kozińcu. Celowe byłoby na przykład sięgnięcie do tomu wspomnień Zofii Starowieyskiej-Morstinowej *Ci, których spotykałam* (Kraków 1962), w którym mowa jest między innymi o Pawlikowskich, rodzice zasłużonym dla polskiej kultury. Nazwisko autorki wspomnień pojawia się na stronach 25 i 164, ale jej opinie o poetce przywołane są za innymi źródłami. Doktorantka buduje portret bohaterki rozprawy również w oparciu o cenny materiał w postaci listów José Sarmenta de Beires, korespondencję Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej i jej zapiski z lat wojny. Jednocześnie w polu uwagi znajdują się tu konteksty kulturowe, jakie w Dwudziestoleciu tworzyły zainteresowania okultyzmem, spirytyzmem, magią.

Drugi rozdział, opatrzony tytułem *Poetka Szamanka*, wprowadza w problematykę osobowości twórczej traktowanej jako przedmiot zainteresowań przedstawicieli różnych dyscyplin, w tym literaturoznawców posługujących się w badaniach tekstów literackich metodami psychologii głębi. Autorka odwołuje się tu do literatury przedmiotowej, korzysta głównie z pracy J.J. Lipskiego oraz publikacji poświęconych zagadnieniom fenomenologii, estetyki, języka poetyckiego i innych. Własny sposób postępowania badawczego prezentuje, analizując wiersz *Mądry i głupi* (z tomu *Surowy jedwab*, 1932). Wnikliwą lekturę utworu rozpoczyna Doktorantka od wydobycia cech wyobraźni twórczej (wyobrażeń zmysłowych, kolorystyki, elementów konstrukcyjnych przestrzeni, itd.); dowodzi, że decydują o niej wprowadzane motywy i tematy, środki stylistyczne, sposób wywoływania wrażeń zmysłowych. Wyobraźnia poetycka Pawlikowskiej, jej walory malarskie są tu zestawiane z kierunkami malarskimi (secesja, impresjonizm, formizm), jakie oddziaływały na ówczesną generację twórców. Pisząc o tematach przewodnich w liryce Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej, Autorka wyodrębnia kult „życia i miłości” (s. 37), przedstawia rolę kobiecej bohaterki wierszy i sytuuje ją w obrębie przemian obyczajowych w okresie międzywojennym. Jednocześnie określa światopogląd poetycki Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej, przywołując nazwiska filozofów, którzy wywarli na nią wpływ (F. Nietzsche, H. Bergson, A. Schopenhauer, M. Maeterlinck), a także prace badaczy wskazujących na te związki. Odnosi się do wartości etycznych, dobra i zła, które w poezji Pawlikowskiej wynikają w dużej mierze z fascynacji systemem religijno-filozoficznym Dalekiego Wschodu. Wiersz *Mądry i głupi* sytuowany jest w obrębie antynomii instynktu i intelektu, pozoru i prawdy oraz opozycji pomiędzy kulturą i naturą. Doktorantka wskazuje na trudności w jednoznacznym określeniu światopoglądu Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej, na różnorodne wykładnie tego światopoglądu prezentowane przez znanych badaczy i krytyków, jak Jerzy Kwiatkowski, Artur Sandauer, Zbigniew Bieńkowski. Tropienie skłonności poetki do „myślenia magicznego” (s. 46) prowadzi do wydobycia cech konstruujących postać „poetki-szamanki”. Poczynania te Autorka wspiera o odwołania do prac myślicieli, filozofów, pisarzy, utworów poetów romantycznych wprowadzających istoty nadprzyrodzone, do opracowań podejmujących temat „myślenia archaicznego” (s. 52). Wskazane zostały powinowactwa Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej i Bolesława Leśmiana jako twórców eksponujących silne więzi z naturą oraz niezgodę na przemijanie. W rekonstrukcji osobowości twórczej za znaczący element uznaje Doktorantka zasób cech decydujących o właściwościach charakterologicznych twórcy. Poetka uznawana była za osobę pełną

sprzeczności, którą cechowała „androgyniczna duchowość” (s. 57), przekora, a także sumienność w pracy twórczej, zainteresowanie światem przyrody, emanowanie „aurą tajemniczości” (s. 59) oraz szczerść i bezpośredniość. Podsumowując analizę cech, jakie w rozprawie uznane zostały za czynniki rekonstruujące osobowość twórczą, Autorka wyprowadza wniosek, że Pawlikowska-Jasnorzewska posiadała, jako poetka, „osobowość maniczną” (s. 60), przejawiającą się w przekonaniu o własnych właściwościach czarodziejskich oraz posiadaniu magicznej wiedzy i mocy oddziaływania na innych. Dlatego też można ją nazwać „poetką-szamanką czy też poetką-wiedźmą” (s. 61), utrzymującą więź z naturą, posługującą się „językiem archetypów i symboli” (s. 64). To przekonanie potwierdzać mogą przytoczone przykłady wierszy, w których pojawiają się postacie czarownicy, przyjmujące też funkcję motywów autokreacyjnych.

Rozdział trzeci – *Alchemia kobiecej duszy* – jest najobszerniejszy; składa się z podrozdziałów o różnej objętości, od kilkustronicowych po dłuższe, wyodrębnionych w sposób umotywowany ujęciami problemowymi. We fragmencie *Narodziny kobiety* analizie poddany jest wiersz opatrzony znaczącym tytułem *Ja* (z tomu *Różowa magia*). Autorka traktuje utwór jako poetycki zapis obserwacji „metamorfozy własnej psychiki” (s. 67), eksponujący przemianę dziecka w kobietę, śmierć i narodziny; odnosi ten proces do „obrzędu przejścia” (s. 68) w oparciu o koncepcje M. Eliadego, odwołuje się do jungowskiego ujęcia rozwoju osobowości oraz przejścia „do kolejnego wymiaru istnienia” (s. 70). Przytoczony tu wiersz *Kim jestem?* (s.71) budzi wątpliwości; sposób konstruowania wypowiedzi nie wykazuje cech języka poetyckiego Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej.

Fragment *Konfrontacja z cieniem* oparty jest na analizie kilku utworów, w świetle której wyłaniają się obrazy kobiecych bohaterek w liryce autorki *Różowej magii*, ich postawa wobec życia i złożone relacje ze światem, poczucie zagrożenia i unikanie „konfrontacji z archetypem cienia” (s. 73). Doktorantka zwraca też uwagę na kreacje Boga i ich funkcje w cytowanych utworach. Jako interesujący kontekst jawią się tu wiersze Rainera Marii Rilkego, ale przywołane zostały bez podania źródła (i tłumacza), co jest znaczącym niedopatrzeniem.

W podrozdziale opatrzonym tytułem *Archetypy kobiecości: Kora – Demeter – Hekate* Autorka nawiązuje do koncepcji kobiecych archetypów analizowanych przez C.G. Junga (także innych badaczy), co służy scharakteryzowaniu różnorodnych wcieleń panny w wierszach Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej z wczesnego okresu twórczości, rolę bohaterek w erotykach

zawartych w tomie *Pocałunki* oraz w utworach powstałych w latach późniejszych. Kreacje poetyckie zestawiane są z dawnymi wierzeniami związanymi ze środowiskiem roślinnym i wodnym; ten kierunek analizy ujawnia ich głębokie znaczenia. Analizę wiersza *Tyniec II* można by rozwinąć o interesujący motyw „ropuszki” traktowanej jako wcielenie jednej „z księżniczek co klejnot ma w skroni” (s. 78). Odwoływanie się w wywodzie do psychologii głębi, archetypów oraz ich funkcji w literaturze wzbogaca zarysowane przez Doktorantkę tło kulturowe, na jakim postrzegane są wiersze autorki *Historii o czarownicach*, ujawnia wielość różnorodnych realizacji poetyckich opartych na wykorzystaniu archetypów kobiecości, ognia, obrazów spadających gwiazd. To niewątpliwie interesujący trop lektury, szkoda jednak, że w komentarzach, jakimi są opatrywane wiersze, nie poświęcono większej uwagi środkom artystycznego wyrazu, jak epitety kolorystyczne (na przykład w *Pokrzywie widzianej z bliska*), sposoby oddawania wrażeń zapachowych czy dźwiękowych. Omówienie formy wierszy, funkcji apostrofy, dialogów i innych składników utworów podbudowałoby rozważania dotyczące kreowania przez poetkę symbolicznych postaci, pozwoliłoby pełniej scharakteryzować odrębność poetyckiego świata Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej oraz prześledzić proces indywidualizacji kobiecych ról, które w przedstawionej interpretacji wierszy przypisane są znaczeniom uruchamianym przez Korę, Demeter i Hekate. W obrębie tego rozdziału celowe byłoby też przywołanie miniatury *Ofelia*, w której zespalają się różnorodne wątki zakorzenione w kulturze.

Kolejne ogniwo rozprawy to *Taniec Animy i Animus*. Wspierając się teoretycznymi rozważaniami C.G Junga i innych badaczy, Autorka śledzi ujęcia pierwiastka męskiego i żeńskiego w tekstach Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej (głównie w wierszach zawartych w zbiorze *dancing*), w których dostrzega ścieranie się przeciwieństw i „próby integracji treści świadomych z nieświadomymi” (s. 107), rolę instynktu. Należy tu zwrócić uwagę na błąd w cytacie; w wierszu *zaproszenie* zamiast „posyłam” jest: „posyłamy”. Powoduje to mylną interpretację zakończenia utworu: „podmiot liryczny w imieniu całej ludzkości zaprasza zwierzęta do wspólnej zabawy” (s. 107). Definicja jazzu, określonego jako gatunek muzyczny, który „wywodzi się z Afryki” (s. 108), wymagałaby może rozwinięcia uwzględniającego historię powstania jazzu na przełomie XIX i XX wieku w Stanach Zjednoczonych i fascynację tym gatunkiem w Europie. Sygnalizuję tę potrzebę, gdyż w zbiorze *dancing* jazz uruchamia ówczesne konteksty kulturowe istotne dla treści utworów (np. w wierszach *fokstrot*, *miss*

ameryka, ekscentrycy, valentino i innych). Analiza wybranych wierszy z tego tomu prowadzi do wydobywania symboli i bogatych znaczeń wiążących się z różnymi środowiskami przyrodniczymi oraz kręgami kulturowymi (Wschód), do wskazania ról i wzajemnych relacji *animy* i *animusa*, przeciwieństw i zjednoczenia.

W podrozdziale *W poszukiwaniu wielkiej Matki* Autorka odwołuje się do obecnego w różnych kręgach kulturowych archetypu, praobrazu obdarzonego złożonymi, często przeciwstawnymi cechami, stroną „konstruktywną jak i destruktywną” (s. 118). Podąża tym tropem, analizując poetyckie szkice i wiersze Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej, które przedstawiają różnorodne wcielenia matki i odnoszą się do pojęć macierzyństwa. Doktorantka słusznie wiąże je z zakorzenieniem materii lirycznej utworów w świecie natury. Brakuje natomiast powiązania wierszy ujawniających przyrodniczy światopogląd z procesem rozwoju poetyckiego autorki *Ciszy leśnej*; Jerzy Kwiatkowski (przywoływany w rozprawie), a także inni badacze podkreślali zmiany postawy poetki wobec natury. Omawiane w tym fragmencie pracy utwory pochodzą z późnego okresu twórczości, co nie jest bez znaczenia dla podjętej tematyki.

Najobszerniejsze ogniwo w trzecim rozdziale stanowią rozważania objęte metaforycznym tytułem *Sekret złotego kwiatu*. Podbudowę teoretyczną stanowią tu między innymi prace na temat alchemii i badań alchemicznych, palingenezy definiowanej przez filozofów (nadających jej różnorodne znaczenia), przez alchemików i przyrodników, inspirującej także pisarzy. Prześledzone zostały przemiany koncepcji reinkarnacji, od jej początków w Azji (w Indiach) i starożytnej Grecji, połączenia wiary w metempsychozę z wiarą chrześcijańską, palingenezy alchemicznej w XVI wieku, teorii palingenezy w naukach przyrodniczych w XVII i XVIII wieku, po dziewiętnastowieczne i dwudziestowieczne zainteresowania palingenezą, spirytyzmem, reinkarnacją. Skupiając uwagę na podjęciu tej tematyki przez Pawlikowską, Doktorantka wskazuje na źródła inspiracji, na autorów znanych wówczas i popularnych prac: Nietzschego, Schopenhauera, Maeterlincka, Lutostawskiego. Fragment ten jest znacznie rozbudowany, co ma zapewne na celu stworzenie odpowiedniego kontekstu, na którego tle wyraźnie uwidaczniają się pasje poetki i przyczyny jej głębokiego zainteresowania palingenezą. Część wywodu poświęcono obecności motywu palingenezy w literaturze, począwszy od *Metamorfoz* Owidiusza poprzez twórczość pisarzy XIX wieku, w tym polskich romantyków, po Młodą Polskę. W wierszach Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej (*Etiudy wiosenne, Seans szyb*) wydobyty został motyw palingenezy roślin; wnikliwie przeprowadzona

analiza wybranych utworów odsłania warsztat poetycki oraz inwencję twórczą autorki *Ciszy leśnej*. Część wierszy (w tym *Pajak*) konfrontowana jest z greckimi mītami, co pozwala poszerzyć konteksty kulturowe twórczości Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej. I w tym przypadku uwzględnienie porządku chronologicznego umożliwiłoby dostrzeżenie procesu pogłębiania zainteresowań poetki palingenezą – od wczesnych utworów, poprzez zbiór *Paryż* (1929), ważny w jej dorobku, zasługujący na szczególną uwagę pod względem podjętej w rozprawie problematyki, po *Szkicownik poetycki* (1939). Pominięte zostały te cechy warsztatu poetyckiego Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej, które dowodzą sceptycyzmu i dystansu wobec omawianych fenomenów; poświadcza je choćby fragment *Szkicownika poetyckiego* nawiązujący do traktatu księdza Kirchera, przytoczony na stronie 145. W wielu tekstach można dostrzec zakorzenienie poetyckiego świata w ziemskim świecie. Autorka rozprawy jest tego świadoma, wszak w *Zakończeniu* stwierdza: „Pomimo licznych nawiązań do baśni, legend i podań ludowych, a także mitologii różnych kręgów kulturowych poezja ta mocno osadzona jest w rzeczywistości” (s. 164); szkoda, że nie jest to wyraźniej sygnalizowane w przeprowadzanych analizach.

Doktorantka jednakże gromadzi argumenty wspierające przede wszystkim przyjęty tok wywodu. Konsekwentnie realizuje zamysł badawczy według przedstawionej na początku koncepcji, wyszukuje te treści poezji Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej, które pozwalają na jej usytuowanie w obrębie refleksji dotyczącej duchowego wymiaru rzeczywistości i poddanie wierszy analizie zmierzającej do przedstawienia osobowości twórczej poetki, a także osadzenia wydobytych treści oraz znaczeń utworów w kontekstach kulturowych. Ten sposób postępowania badawczego podbudowany został trafnie wybraną literaturą przedmiotową; czasem jednak można odnieść wrażenie, że przyjęte założenia ciążą nieco nad analizą tekstów. Stąd konkluzje będące niekiedy wynikiem nadinterpretacji utworów, na przykład dopatrywanie się w wierszu *Starość* tematyki „dyskryminacji społecznej ze względu na wiek” (s. 94) czy podsumowanie zawarte w *Zakończeniu*: „Poetka-szamanka zaprasza czytelników do inicjacyjnych podróży, w świat jungowskich archetypów i symboli, a także w zapomnianą kulturę matriarchatu [...]” (s. 167). Stan badań nad twórczością autorki *Różowej magii* można byłoby poszerzyć o najnowsze prace (zamieszczane między innymi w monografiach wieloautorskich), poświadczające zainteresowania różnorodnymi treściami tej poezji.

Doceniając wartość merytoryczną pracy i warsztat interpretacyjny, z recenzenckiego obowiązku zwracam jeszcze uwagę na pewne jej niedostatki (poza już wskazanymi). Doktorantka, jak była o tym mowa, przytacza niekiedy opinie o poetce za pośrednictwem różnych źródeł; takie poczynania wydają się uzasadnione, gdy materiały są trudno dostępne, ale i wówczas należy podawać w przypisach nazwiska autorów i miejsca pierwodruku. Poza wymienioną książką Starowieyskiej-Morstinowej warto byłoby sięgnąć bezpośrednio do wspomnień Ireny Krzywickiej (*Wielcy i niewielcy*, Warszawa 1960; *Wyznania gorszycielki*, Warszawa 2013 lub wcześniejsze wydanie), której opinia przywołana jest na stronie 24, Hanny Mortkowicz-Olczakowej (*Bunt wspomnień*, Warszawa 1961), cytowanej na stronie 57, Ludwika Hieronima Morstina (*Spotkania z ludźmi*, Kraków 1957), przywołanego na stronie 59. Nie wiadomo, czyjego autorstwa jest wypowiedź zaczynająca się od zdania: „W ogóle organizacja psychiczno-artystyczna Lilki jest trudna do opisanie” (s. 57). Osoby wspominające poetkę należały do grona jej przyjaciół i znajomych, co jest istotne w budowaniu obrazu środowiska oraz kontekstów literackich i kulturowych. Za innym źródłem został też przytoczony fragment listu Wojciecha Kossaka do żony dotyczący snu o ojcu, Juliuszu Kossaku (s. 23). Zawarty jest on w zbiorze: W. Kossak, *Listy do żony i przyjaciół (1883-1942)*, oprac. K. Olszański, Kraków 1985, t. 1, s. 442. Z tego zbioru Autorka korzystała; fragment listu z tomu drugiego jest cytowany w pracy (s. 22). W wierszu *Tyniec II*, przywołanym na stronie 78, pojawił się błąd w cytacie, powtórzony za wydaniem *Etiudy wiosenne* (1976); w trzeciej strofie jest: „ręce obłowione”, powinno być: „ręce obłonione”. W „etiudzie” cytowanej na stronie 156 zamiast: „Zjawę wiosny-nieboraczki” powinno być: „Zjawę wiosny-nieboszczki”. Tytuł wiersza na stronie 91 brzmi: *Heliotrop*. W przytoczonym fragmencie wiersza *Historia o czarownicach* wypowiedź: „Ciało moje – pusta płachta [...]” pochodzi nie od kobiety w „sile wieku”, ale starej: „ – I rzecz ta stara siwa [...]” (s. 93).

W niektórych przypisach brakuje pełnych opisów bibliograficznych; nie zawierają na przykład nazwisk autorów opracowania, redaktorów (przypisy 2, 12, 21, 46, 64 i inne), a także nazwisk tłumaczy prac obcojęzycznych (przypisy 132, 133, 143, 145 i inne). Pełne opisy podane są w Bibliografii. Praca napisana jest poprawnym językiem, zawiera nieliczne usterki stylistyczne, widoczne na przykład w sformułowaniu: „w opowieściach ludzkości” (s. 79) czy wspomnianym komentarzu dotyczącym Juliusza Kossaka („co uczynił choćby nestor rodu

Juliusz Kossak objawiając się we śnie Wojciechowi Kossakowi”, s. 23), a także usterki interpunkcyjne, zwłaszcza w zdaniach złożonych.

Konkluzja

Przedstawione zastrzeżenia i wskazane usterki nie wpływają znacząco na opinię o zawartości merytorycznej rozprawy. Stanowi ona oryginalne opracowanie naukowe, poświadczające kompetencje literaturoznawcze Autorki.

Przedstawiona do oceny praca *Poetka-Szamanka. Osobowość twórcza Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej* spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Wnoszę zatem o dopuszczenie mgr Sylwii Stolarczyk do dalszych etapów przewodu doktorskiego.



Częstochowa, 9 stycznia 2023